

REMISSVAR

2026-01-19

Dnr: BO 2025-0379

Socialdepartementet
s.remissvar@regeringskansliet.se

Utkast till lagrådsremiss: För barns rättigheter och trygghet – en ny lag om omhändertagande för vård av barn och unga

(dnr S2025/02039)

Barnombudsmannen yttrar sig med utgångspunkt i uppdraget att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Barnombudsmannen arbetar för att barns rättigheter ska efterlevas på alla nivåer i samhället, att alla barn görs delaktiga i processer som rör dem och att alla barn ska skyddas mot alla former av våld inklusive hedersrelaterat våld och förtryck.

Barnombudsmannen har inte möjlighet att lämna detaljerade synpunkter på alla delar av förslagen, då utkastet till lagrådsremissen är mycket omfattande och tidsfristen för remissyttrandet är kort. Barnombudsmannens detaljerade synpunkter avser förslaget till den nya lagen om omhändertagande av vård av barn och unga. I vissa delar har synpunkterna relevans även för förslagen rörande lagen om särskilda befogenheter för den statliga barn- och ungdomsvården, till exempel när det gäller barns rätt till information och delaktighet.

Inledning

Barnombudsmannen välkomnar förslagen i stora delar. Barnombudsmannen är särskilt positiv till den nya grunden för vård på grund av anknytning (se dock vissa synpunkter nedan) och att lydelseerna på flera ställen omformulerats för att bättre belysa och stärka barnets rätt till självbestämmande och att få framföra sina åsikter. Flera förslag lyfter fram barnet som en tydlig rättighetsbärare och omfattar bland annat ökade möjligheter till umgänge med syskon och andra närstående samt förtydliganden av barns rätt till offentligt biträde. Vidare välkomnar Barnombudsmannen den tydliga strukturen som de båda lagförslagen ger.

Barnombudsmannen har med glädje noterat att utredningen tydligt lyfter fram barnets bästa som rekvisit, bland annat i den nya grunden för omhändertagande. Barnets bästa framgår som rekvisit i flera andra lagar, och ett beslutsfattande som rör barn som inte tydligt dokumenterat prövar barnets bästa strider mot svensk lag och Sveriges folkrättsliga åtaganden. Därför är det en självklarhet att barnets bästa ska utgöra ett rekvisit vid prövning av omhändertagande och tydligt framgå i tillämpliga bestämmelser. Regeringen behöver skyndsamt säkerställa att de berörda aktörernas kompetens är tillräcklig om begreppet upplevs som diffust eller svårt att tillämpa.

Samtidigt vill Barnombudsmannen framhålla att lagstiftningens genomslag i praktiken är beroende av att myndigheter, inklusive socialtjänsten och domstolar, konsekvent tillämpar ett barnrättsperspektiv i sitt beslutsfattande. Detta är avgörande för att de föreslagna förändringarna ska få avsedd effekt för barn.

Barnombudsmannen ser dessvärre återkommande att myndigheter lägger stor vikt vid vårdnadshavares samtycke och inställning i ärenden som rör barn, även i situationer där barnets behov av skydd och delaktighet borde stå i centrum. Detta kan leda till att barnets röst och rättigheter blir underordnade vårdnadshavares åsikter, vilket riskerar att försvåra skyddsåtgärder och insatser som barnet faktiskt behöver. Det är därför viktigt att lagstiftningen tillämpas på ett sätt som säkerställer att barnets bästa alltid är det avgörande rekvisitet i besluten.

Barnombudsmannen vill särskilt understryka att det inte är tillräckligt att yrkesverksamma enbart har faktakunskap om olika former av våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Det är minst lika avgörande att yrkesverksamma har en djupgående förståelse för våldets konsekvenser, särskilt hur våld och hot påverkar barns beteenden, reaktioner och möjligheter att berätta om sin utsatthet. Barn som utsätts för våld – oavsett om våldet är fysiskt, psykiskt, socialt, latent, sexuellt eller består av kontroll, begränsningar och hot – utvecklar ofta strategier för överlevnad. Dessa strategier kan av utomstående misstolkas som att barnet brister i trovärdighet, lämnar motstridiga uppgifter eller är ovillig att samarbeta. I själva verket är dessa reaktioner direkta konsekvenser av våldet.

Våldets kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser för barn kan exempelvis ta sig följande uttryck:

- Stark rädsla för repressalier, vilket ofta leder till tystnad eller försiktighet kring vad och hur mycket man berättar om sin utsatthet.
- Normalisering av våld, vilket kan innebära att barnet inte själv identifierar sin situation som våld eller förtryck, utan som en del av livet. Det kan också leda till svårigheter att sätta ord på sin utsatthet, särskilt när våldet har pågått under lång tid eller utgör en del av barnets vardag.
- Motstridiga eller fragmenterade berättelser eller att barnet tar tillbaka tidigare uppgifter, är ofta en konsekvens av rädsla, lojalitet och trauma snarare än bristande trovärdighet.
- Stark lojalitet gentemot vårdnadshavare, som barnet är känslomässigt och praktiskt beroende av och som förväntas älska, stötta och skydda barnet, men som i dessa fall också är den eller de som utövar våldet. Detta förhållande försvårar i hög grad barnets möjligheter att berätta om sin utsatthet samt att ta emot skydd och stöd.
- Allvarlig psykisk ohälsa, såsom ångest, depression, posttraumatiskt stressyndrom och självskadebeteende.
- Svårigheter att knyta an till vuxna eller att ta emot stöd och behandling, särskilt när barnet tidigare har blivit sviket av skyddande vuxna.
- Ökad risk för fortsatt utsatthet, inklusive fortsatt våld, barn- och tvångsäktenskap eller bortförande utomlands.
- Bestående brist på tillit till myndigheter och samhällets skyddssystem, vilket kan få långtgående konsekvenser för barnets framtida möjligheter att söka hjälp.

Barnombudsmannen menar att utan en sådan fördjupad förståelse för våldets konsekvenser riskerar yrkesverksammas bedömningar att bli bristfälliga och felaktiga. Detta kan i sin tur leda till att barn inte får det skydd, det stöd och den vård som de har rätt till enligt barnkonventionen och annan svensk lagstiftning.

Synpunkter på förslag och bedömningar

Barnombudsmannens synpunkter lämnas i den ordning förslagen behandlas i utkastet. Som nämnts inledningsvis avser dessa synpunkter främst förslaget om den nya lagen "lagen om omhändertagande för vård av barn och unga", nedan kallad "nya lagen".

5. En ny lag om omhändertagande för vård av barn och unga

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen och delar bedömningen i 5.2.

Barnombudsmannen invänder mot bedömningen i 5.6. Barnombudsmannen lämnar följande synpunkter och medskick.

Barnombudsmannen välkomnade den tidigare utredningens ("Barns och ungas rätt vid tvångsvård" (SOU 2015:71)) förslag att bestämmelsen ska kompletteras med att vården ska ges med omtanke och aktning för barnets eller den unges person och egenart. Detta bland annat utifrån de berättelser som Barnombudsmannen har tagit del av från barn som vårdats enligt LVU och som ofta beskrivit just avsaknaden av omtanke, omsorg och respekt. Utredningen har valt att inte föreslå något sådant tillägg med hänvisning till att det omfattas av skrivningen om god kvalitet i kapitlet avseende genomförande av vården.

Redan nu gällande lagstiftning innehåller en skrivning om att vården ska präglas av respekt för den unges människovärde och integritet. Barnombudsmannen delar förvisso utredningens teoretiska resonemang om att en respektfull vård av god kvalitet i realiteten inte kan ges utan omtanke, omsorg och ett gott bemötande. Likväl vittnar barn och unga återkommande om strukturella brister i hur barn bemöts inom tvångsvården, vilket belyser den återkommande diskrepansen mellan god kvalitet i teorin och i praktiken.

I samtal med Barnombudsmannen har barn berättat om sina erfarenheter av barn- och ungdomsvården och vilka konsekvenser den fått för deras trygghet och välbefinnande.

"När man jobbar här, man ska jobba och vilja förändra någonting. Man ska hjälpa, man ska vara en medmänniska. Man ska försöka få folk på bättre banor." (Kille)

"Ja, men det är också det, då har man inget förtroende. Hänger du med? Man har inget förtroende. Jag går naken på avdelningen för att min soc vägrar köpa kläder till mig. (Kille)

Barnombudsmannen menar att det är uppenbart att barns behov av att bemötas med omtanke, omsorg, värdighet och respekt behöver framhållas vid varje givet tillfälle.

Utifrån barnets rättigheter, behöver det röra sig om mycket tungt vägande skäl för att lagstiftaren ska avstå från tillägget. Några sådana framgår dock inte i utkastet.

Detsamma gäller uttrycket "god kvalitet" (se Barnombudsmannens synpunkt gällande avsnitt 11.3), som i praktiken visat sig alltför otydligt för att ge vägledning i tillämpningen. För att lagstiftningen ska få verkligt genomslag räcker inte enbart generella formuleringar. Det krävs även att förmågan och kompetensen stärks hos socialtjänst och domstolar att förstå och möta barns behov av skydd, särskilt

för flickor och pojkar som utsätts för våld, hedersrelaterat våld och förtryck, människohandel och exploatering. I Barnombudsmannens samtal med barn som utsätts för våld och övergrepp framgår tydligt att många barn idag inte får det stöd och skydd de har rätt till och behov av.

Trots lagstiftningens ambitioner visar Barnombudsmannens samtal med barn att bemötandet från socialtjänsten ofta brister i praktiken.

"Men socialtjänsten kör ju över hela tiden. Och man får ju aldrig vara med och göra en planering. De ska bara sätta en massa, beslut utan att liksom gå igenom det med mig först." (Tjei)

"Jag har pratat med så många som jobbar med det här som är så, som att prata med en vägg. (...) Jag har inte känt att någon av dem är varma eller välkomnande." (Tjei)

Att säkerställa att barn bemöts med omtanke och visas omsorg när staten beslutar om och genomför vård utan samtycke är därför nödvändigt utifrån ett barnrättsperspektiv.

- Barnombudsmannen anser att lydelsen av 1 kap. 3 § nya lagen behöver kompletteras med ett tillägg om att insatserna också ska ges med omtanke och/eller omsorg.

6. Barns och ungas rättigheter

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen men motsätter sig bedömningen i 6.3. Barnombudsmannen lämnar följande synpunkter och medskick.

Inledningsvis vill Barnombudsmannen understryka att det är positivt att barns rättigheter samlas i ett eget kapitel för att stärka barn som rättighetsbärare. För att bestämmelserna ska få genomslag i praktiken är det samtidigt avgörande att det finns tillräcklig kompetens inom socialtjänsten och rättsväsendet. Idag brister alltför ofta domstolens redogörelse för hur den har beaktat barnets bästa, vilket försvårar möjligheten att förstå och överklaga beslut.

6.3 Barnets eller den unges rätt att framföra sina åsikter

Barnombudsmannen vill betona att artikel 12 i barnkonventionen om barns delaktighet visserligen utgör en rättighet i sig. Det är en viktig princip i sig att ett barn ges möjlighet att framföra sina åsikter, men delaktigheten måste alltid ses i nära samband med prövningen av barnets bästa enligt artikel 3. I Barnombudsmannens rapport "Barnkonventionen i rättspraxis" framhåller Barnombudsmannen, med stöd i domstols- och JO-praxis, att barnets rätt enligt artikel 12 inte är uppfylld enbart genom att barnet ges möjlighet att yttra sig. Av beslutsmotiveringen måste det också framgå hur barnets åsikter har beaktats och vilken betydelse de haft i bedömningen av barnets bästa. Rättspraxisrapporten visar vidare att kravet på att beakta barnets åsikter även innefattar krav på dokumentation och motivering. JO har i flera beslut understrukit att det måste framgå hur barnets uppfattning har inhämtats, hur den har bedömts och på vilket sätt den har påverkat beslutet.¹

För att fullt ut leva upp till barnkonventionens krav behöver den nya lagstiftningen därför inte bara reglera barns möjlighet till delaktighet. Den måste också säkerställa att barnets åsikter utgör en del av underlaget inför beslut eller åtgärd, att beslutsfattaren redovisar hur barnet har uttryckt sig och hur detta har påverkat

¹ Se Barnombudsmannen, *Barnkonventionen i rättspraxis*, avsnittet om artikel 12 samt avsnittet "Motivering av beslut och dokumentation av beslutsprocessen", s. 40–46.

beslutet. Barnet behöver också få tydlig och begriplig återkoppling om vad som har beslutats och vilken möjlighet barnet har till överklagande. Informationen ska alltid anpassas efter barnets ålder, mognad, språkliga förutsättningar och eventuella funktionsvariationer, och det måste försäkras att barnet verkligen har förstått den.

Barnombudsmannen menar vidare att det är centralt att tillämparen i varje enskilt fall när ett barn väljer att inte framföra sin åsikt reflekterar över vad orsaken till detta är. Det är av yttersta vikt att barnet har getts en reell möjlighet och fått förutsättningar att framföra sin åsikt under trygga former. I det sammanhang som den aktuella lagstiftningen ska tillämpas handlar det ofta om mycket stor utsatthet som barnet ibland hållit för sig själv under lång tid. Barnet har ofta nära band till sina föräldrar och är i beroendeställning gentemot såväl föräldrarna som socialtjänsten och domstolarna. Det är därför avgörande att tillämparen skapar en miljö och bygger en relation med barnet som gör det möjligt för barnet att framföra sin åsikt.

Väldigt få människor, vuxna som barn, skulle vid ett första, andra eller ens tredje möte med en främmande person välja att berätta sina innersta hemligheter. Ett barn som länge levt under hot om våld, våld eller andra missförhållanden, och ofta svikits flertalet gånger av vuxenvärlden, behöver känna sig säker på att föräldrarna inte får reda på det barnet säger eller att någon kommer att skydda barnet, för att våga uttala sin åsikt. Många barn och unga som Barnombudsmannen har samtalat med upplever att deras berättelser inte tagits på allvar och att de förväntas berätta hur de känner för människor som de inte känner och inte litar på.

Därtill har flera barn och unga beskrivit att de förväntas prata inför sina föräldrar eller att föräldrar har påverkat eller hotat dem inför samtal med socialtjänsten.

"Det finns ju barn som går på typ soc-möten och sånt. Det är ju också så här att innan mötet har de blivit tillsagda att 'du får inte säga så här och så här och så här'. De tänker ju på det liksom att de inte får säga något sånt." (Tjej)

"För att när man pratar med sina föräldrar, eller för mig när jag pratar och min pappa är där. Alltså det känns som att jag inte kan säga liksom vad jag vill. (...) Jag vet om att om jag säger någonting och jag säger fel, så fort vi sätter oss i bilen så kommer han skrika på mig. När vi kommer hem så kommer han slå mig eller någonting sådant. Och då säger man inte det man kanske vill eller behöver säga." (Kille)

"Så vi var alltid redo på de där mötena och vi visste vad vi ska säga, men vi trodde det var normalt." (Tjej)

Barnombudsmannen vill framhålla att den information som delas med vårdnadshavare alltid måste föregås av en prövning av vad som är barnets bästa. Information bör inte delas av slentrian, utan endast i den utsträckning som är nödvändig och förenlig med barnets rätt till skydd och trygghet. Det kan aldrig anses vara förenligt med barnets bästa att lämna information som riskerar leda till att barnet utsätts för våld eller andra repressalier.

"Nej, jag har liksom inte vågat prata med någon om det. Jag har varit väldigt rädd, liksom jag inte ens vågat prata med mig själv om det förrän ganska, ja nyligen. Jag var väldigt rädd att ingen skulle förstå mig." (Tjej)

"Men samtidigt så förväntar man sig att barn ska berätta allt utan att man får garanterat skydd på något sätt. (...) Men samtidigt vet jag när jag går ut

för dörren så kommer jag bli skickad hem. Så varför skulle jag våga att berätta allt?" (Tjej)

"Jag hade en dålig känsla. Väldigt dålig känsla. Sen tog jag bort allting jag sa, för att jag var rädd. Jag bara 'Shit, vad har jag gjort?'" (Kille)

Barn uppfattar att både föräldrars och andra vuxnas ord väger tyngre än deras:

"Men det blev på något sätt, genom att mina vårdnadshavare jobbade på ett bra jobb och hade en bra bakgrund, så blev deras ord mycket starkare än mitt ord." (Kille)

"De lyssnar bara på familjehemmet. Eller på alla andra. De lyssnade inte på en." (Tjej)

"Ja, och så jag till min soc redan innan att det här kommer hända. Och det är som att det bevisade till henne att det har hänt. Och då började hon ta det mer seriöst." (Tjej)

I vissa fall har socialtjänsten på olika sätt varit i kontakt med familjen, men aldrig pratat med barnet direkt. Medan många av de barn och unga som har pratat med socialtjänsten om sin hemsituation beskriver att det inte gjorde någon skillnad.

"Helt enkelt så trodde de inte på mig. [...] Jag berättade allt det här om att städa och jag fick inte mat, jag fick betala för min egen mat och hur hon var aggressiv. Och så sa min socialsekreterare till mig bara "ja, jag tror på att det är din bild". Så basically sa hon till mig att jag ljugar, på ett fint sätt." (Kille)

"För det känns inte som att de tog mig på allvar. Om det är för att jag är ett barn, det vet jag inte." (Tjej)

Bestämmelsen om att barnets inställning så långt det är möjligt ska klargöras på annat sätt förs inte över till den nya lagen

Barnombudsmannen invänder mot förslaget att ledet om att "barnets åsikt så långt som möjligt måste klargöras" ska tas bort. Det finns skäl att behålla skrivningen och dessutom förtydliga att barnets åsikt kan klargöras på annat sätt än genom barnets egen berättelse. En sådan formulering lägger inte ett orimligt ansvar på barnet, utan tydliggör istället beslutsfattarens ansvar för att säkerställa att barnets perspektiv beaktas. Barnombudsmannen efterlyser därutöver en uttrycklig skrivning om att barnets åsikt, eller det faktum att barnet har valt att inte framföra sin åsikt, alltid ska utgöra en del av beslutsunderlaget vid tillämpningen av lagen.

- Barnombudsmannen anser att lydelsen bör kompletteras med att barnets åsikt, eller det faktum att barnet valt att inte framföra en åsikt, ska utgöra en del av beslutsunderlaget vid tillämpning av lagen.

6.4 Barnets eller den unges rätt till information

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen med följande synpunkter och medskick.

6.4.1 Kontinuerlig och anpassad information

Barnombudsmannen välkomnar utredningens förslag om att föra in krav på att barn ska få relevant information *kontinuerligt*. Likaså välkomnar

Barnombudsmannen förslaget om att ett barn som är under 15 år ska höras i domstol om barnet vill det och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras,

se avsnitt 6.5. Båda dessa förslag utgör viktiga steg i säkerställandet av barns rätt till delaktighet, information och att få framföra sin åsikt.

Barnombudsmannen anser att det även i den nya lagen bör anges vem som ska lämna informationen, jämför sida 131. Bestämmelser om att socialnämnden ansvarar för att informera barn har funnits länge i socialtjänstlagen. Likväl tar Barnombudsmannen återkommande del av berättelser från barn som varit omhändertagna som beskriver att de inte förstår hur beslutet har fattats, hur deras åsikter har beaktats, vad som kommer att hända framåt och hur de kan få hjälp att överklaga ett beslut. Barnombudsmannen menar att metoden, att förlita sig på socialnämndens generella ansvar, redan är prövad utan framgång och att den nya lagen därför behöver omfatta en skrivning om vem som ansvarar för informationslämnningen, för att säkerställa barns rättigheter enligt barnkonventionen.

- Barnombudsmannen anser att bestämmelserna bör kompletteras med ett ansvarsutpekande av vem som ska lämna informationen.

6.4.2 Information om beslut och överklagandemöjligheter

Utredningen föreslår att bestämmelsen i 2 kap. 3 § ska ha följande lydelse: "Information om beslut och hur beslut överklagas är relevant information som ska lämnas till barnet...". Så som förslaget är formulerat kan det missförstås som att ingen annan information än information om beslutet och hur det överklagas utgör relevant information. Information om vad som föranlett beslutet, hur barnets åsikt har beaktats, hur prövningen av barnets bästa har gjorts, vad som kommer hända efter beslutet och att barnet kan begära ett offentligt biträde är enligt Barnombudsmannen ett minimum avseende den information som ska lämnas kopplat till beslut enligt lagen.

Olika aktörer, däribland Barnombudsmannen, har länge lyft behovet av att barn ges rätt till biträde redan innan ett beslut om till exempel fortsatt vård har överklagats. Barnombudsmannen välkomnar att utredningen har justerat bestämmelser (bland annat 17 kap. 2 § i nya lagen) för att säkerställa denna rättighet men menar dock att det, för att justeringen ska få någon reell verkan, behöver säkerställas att barnet får information om detta. Förslaget behöver därför kompletteras, antingen med en icke uttömmande lista där i vart fall nyss nämnda ingår eller med en skrivning som medför att de exempel utredningen föreslår är just exempel på relevant information.

- Barnombudsmannen anser att förslaget behöver formuleras om och eventuellt kompletteras med en icke uttömmande lista så att inte beslut och hur man överklagar beslut utgör den enda relevanta informationen barn har rätt till.

6.5 Barns och ungas processbehörighet i mål och ärenden enligt den nya lagen

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget att i bestämmelsen om barn och ungas processbehörighet tydliggöra att ett barn som är under 15 år ska höras i domstol om barnet vill det och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras. Det är dock av största vikt att det vid sådana förfaranden vidtas särskilda åtgärder för att säkerställa att processen är lämplig och trygg för barnet. Processen måste också anpassas efter barnets individuella behov, exempelvis vad gäller ålder, mognad, språkliga förutsättningar och eventuella funktionsvariationer.

Barnombudsmannen anser att motsvarande ändring bör göras i socialtjänstlagen. Det finns starka principiella skäl för att en grundläggande fråga om barns delaktighet ska vara lika i alla mål i domstol.

- Barnombudsmannen anser att bestämmelserna om barns processbehörighet bör kompletteras så att det tydliggörs att barns deltagande i domstolsprocesser ska ske under trygga och anpassade former och att motsvarande ordning ska gälla i mål enligt socialtjänstlagen.

7. Förutsättningar för omhändertagande för vård

7.2 Förutsättningarna för omhändertagande för vård på grund av förhållanden i hemmet och eget beteende

Barnombudsmannen tillstyrker förslagen med följande synpunkter och medskick.

7.2.1 Förhållanden i hemmet

Barnombudsmannen välkomnar i stort föreslagna tillägg och förtydliganden om de förhållanden i hemmet som kan ligga till grund för vård. Det gäller särskilt den nya grunden om negativ social kontroll. Även om barn som lever under negativ social kontroll, exempelvis hedersrelaterat våld och förtryck, tidigare kunnat beredas vård med stöd av LVU så innebär förslaget att det nu uttryckligen framgår. Det är ett mycket viktigt steg för att säkerställa att alla barns skydd mot våld, hot och förtryck kan tillgodoses. Detta även innan fysisk misshandel uppstår, eftersom rekvisitet fångar allvaret i de normer och begränsningar som barnet stegvis socialiseras in i. Genom att synliggöra denna grund tydliggör lagen att det finns flera former av våld och utnyttjande än enbart fysisk och psykisk misshandel, och visar på förståelse för hur hedersnormer påverkar barns hälsa, utveckling och möjlighet till trygg uppväxt. Det är också viktigt utifrån ett legitimitets- och rättighetsperspektiv: Att lagen är tydlig och förutsägbar är avgörande för förståelsen och acceptansen för besluten. Att låta grunden komma till uttryck är därmed också ett led i att stärka barnet som rättighetsbärare.

Rekvisitet "fysisk och psykisk misshandel" förs över till den nya lagen

Barnombudsmannen vill framhålla att det i lagstiftningen bör tydliggöras att alla former av våld mot barn omfattas. Detta är även viktigt för att exempelvis könsstympning och barnäktenskap ska synliggöras och tydligt ingå i lagens skydd, och för att klargöra att begreppet våld mot barn ska ges en bred och ändamålsenlig tolkning.

Rekvisitet "otillbörligt utnyttjande" ersätts av "utnyttjande och exploatering sexuell"

Avseende den andra punkten välkomnar Barnombudsmannen att formuleringen nu tydligt uttrycker sexuell exploatering och att "otillbörligt" tas bort. Ett utnyttjande av barn är alltid otillbörligt och det är, på samma grunder som nämns ovan, viktigt att de övergrepp som innebär sexuell exploatering tydligt framgår i lagtexten. Barnombudsmannen noterar utredningens resonemang avseende oskuldskontroller. Barnombudsmannen menar att oskuldskontroller utgör rena övergrepp som snarare bör falla under första punkten om fysisk och psykisk misshandel, än under den nya grunden "utnyttjande och sexuell exploatering". Barnombudsmannen lämnar dock ingen särskild synpunkt därom utan utgår från att rättstillämparna, oavsett vilken grund som åberopas, även fortsättningsvis kommer att betrakta förekomsten av oskuldskontroller som grund för vård enligt den nya lagen.

Rekvisitet "brister i omsorgen" kompletteras

Kompletteringen som förtydligar brister i omsorgen är särskilt viktig. Ur ett barnrättsperspektiv är det avgörande att förutsättningarna för vård är så tydliga som möjligt och brister i omsorgen har varit alltför oprecist för att säkerställa barns skydd och likvärdig tillämpning. För att tydliggöra omfattningen av våld och utnyttjande kan det finnas skäl att komplettera lagtexten med en extra punkt och i författningskommentaren lyfta fram exempel på allvarliga situationer, såsom människohandel, så att det blir synligt vilka typer av förhållanden som kan motivera vård.

7.2.2 Eget beteende

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget.

Rekvisitet "något annat socialt nedbrytande beteende" behålls men kompletteras med rekvisitet "destruktivt beteende"

Barnombudsmannen välkomnar förslaget. Uttrycket socialt nedbrytande beteende har varit alltför snävt för att säkerställa barns rätt till skydd, hälsa och goda levnadsförhållanden. Många barn har erfarenheter av att myndigheter enbart fokuserar på deras beteende utan att intressera sig för vad som kan ha orsakat det, vilket leder till att insatser ofta riktas mot symptomen snarare än grundproblemen. I många fall finns det en bakgrund av omsorgsbrister, hot, våld eller andra missförhållanden i hemmet, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, som lett fram till att barnet utvecklat destruktiva beteenden. Vård enligt 3 § LVU kan således många gånger föregås av den typ av situationer och utsatthet som anges i 2 § LVU. Det är avgörande att rekvisitet vilar på goda kunskaper om våld och våldets konsekvenser, och att ingen avgränsning mellan socialt nedbrytande beteende, psykiska besvär och psykiatriska tillstånd enligt den nya lagen leder till att barn i behov av vård faller utanför.

Barnombudsmannen är positiv till att situationer där våld eller förtryck inskränker andra individers frihet också är att anse som socialt nedbrytande beteende. Det kan till exempel omfatta situationer där ett barn involveras i att utöva kontroll eller våld mot kvinnliga familjemedlemmar som en del av hedersrelaterade normer. Att barn återvänder till en hemmiljö präglad av hedersrelaterat våld och förtryck bör dessutom kunna betraktas som socialt nedbrytande beteende. Dessa barn befinner sig ofta i stark beroendeställning till sin familj och kan ha låg riskmedvetenhet, vilket gör att behovet av skydd är särskilt stort.

- Barnombudsmannen vill betona vikten av att noggrant följa upp om den inledande bestämmelsen i kapitlet om grundläggande förutsättningar för vård räcker för att minska risken för att barn i behov av vård faller utanför lagstiftningen. Om tesen visar sig vara felaktig och barn som behöver skydd och stöd utifrån den nya lagen inte får det behöver åtgärder skyndsamt vidtas.

8. Stärkt trygghet och stabilitet för familjehemsplacerade barn

8.1 Omhändertagande för vård på grund av anknytning

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget med följande synpunkter och medskick.

Det är med stor glädje som Barnombudsmannen tagit del av förslaget om anknytning som en ny grund för vård. Det utgör ett mycket viktigt steg för skyddet av barn och i säkerställandet av barnkonventionens efterlevnad. Vidare är Barnombudsmannen mycket positiv till de särskilda omständigheter som räknas upp i 3 kap. 6 §. Det gäller inte minst barnets förankring i sin sociala miljö och

relation till familjehemmet. Barnombudsmannen har länge efterlyst ett starkare skydd för placerade barn i samband med att vården upphör. Barnombudsmannen ser dock att det är viktigt att här prata om förankring snarare än anknytning, med tanke på att vissa barn placeras först vid en högre ålder.

Den nya grunden innebär att barnets känslomässiga anknytning, trygghet, sociala nätverk, fritidsintressen och vilja tillmäts betydelse på ett helt annat sätt än tidigare. Barnets behov tillåts utgöra kärnan i bedömningen av om barnet ska flytta eller inte. Den nya grunden är ett nödvändigt steg för att säkerställa att vård med stöd av den nya lagen ges i enlighet med barnkonventionen.

Den nya grunden omfattar barn i familjehem som varit omhändertagna på grund av förhållanden i hemmet

Barnombudsmannen ifrågasätter dock utredningens bedömning avseende tillämpningsområdet för den nya bestämmelsen. Att utesluta barn som tidigare vårdats på grund av eget beteende från möjligheten till vård på grund av anknytning utgör enligt Barnombudsmannen en omotiverad och barnrättsligt problematisk särbehandling av barn med jämförbara skyddsbehov. En sådan ordning innebär att barnets rätt till skydd, stabilitet och kontinuitet görs beroende av den juridiska rubriceringen av tidigare grund för vård, snarare än av barnets faktiska behov och en individuell prövning där barnets bästa utgör ett uttryckligt rekvisit. Detta strider mot såväl barnkonventionens artikel 2 om icke-diskriminering som artikel 3, som kräver att barnets bästa ska vara ett grundläggande övervägande vid alla beslut som rör barn.

Barnombudsmannen vill betona vikten av att barnets bästa som rekvisit ges ett tydligt och konsekvent genomslag i tillämpningen. Om socialtjänsten, domstolar och andra myndigheter i högre utsträckning säkerställer en kvalificerad och dokumenterad prövning av barnets bästa, minskar behovet av långtgående detaljreglering och exemplifiering i lagtexten.

Barnombudsmannen anser att bestämmelsen enbart behöver omfatta placeringar enligt 3 § bygger på en kraftig generalisering av vilka omständigheter, och framför allt orsaker, som kan leda till ett beslut om vård på grund av barnets egna beteende.

Orsakerna till att barn uppvisar ett destruktivt beteende varierar stort. Det kan naturligtvis tänkas finnas vissa fall där det destruktiva beteendet och dess orsaker kan isoleras enkom till barnet själv. Barnombudsmannens erfarenhet är dock att det sällan är fallet. I många fall finns i stället en bakgrund av omsorgsbrister, hot, våld eller andra typer av missförhållanden i hemmet som lett fram till att barnet utvecklat destruktiva beteenden. I andra fall kan barnet ha farit illa för att vårdnadshavarna/föräldrarna inte förmått bemöta eller hantera barnets destruktiva beteende på ett sätt som skyddar, stöttar och hjälper barnet. Att inte erbjuda dessa barn samma skydd som andra barn strider mot barnkonventionen.

Barnombudsmannen menar att avsaknaden av möjlighet att bereda dessa barn vård på grund av anknytning riskerar att motverka syftet med vården. Barnets motivation och vilja att förändra sitt beteende undermineras om det framgår att hemflytt är det enda alternativet när det destruktiva beteendet upphör. Detta riskerar att göra insatsen verkningslös och äventyrar barnets rätt till adekvat stöd och skydd enligt lagen.

Här vill Barnombudsmannen understryka att det till exempel för barn som befinner sig i en miljö där det förekommer hedersrelaterat våld och förtryck inte är ovanligt att barnen omhändertas på grund av eget beteende. Ibland har beteendet

uppstått som en följd av förtrycket eller är beteendet ett rop på hjälp. Att påvisa tillräckliga brister i hemmet för att rätten ska bifalla en ansökan om vård är i många fall mycket svårare för en socialnämnd än att ansöka om vård på grund av eget beteende. Resonemanget gäller naturligtvis inte bara förhållanden där hedersrelaterat våld och förtryck förekommer utan generellt vid brister i omsorgen/förhållanden i hemmet.

Socialnämnden kan många gånger visserligen se att det finns brister i hemmet, men där dessa är så pass diffusa att de bedöms svåra att påvisa. Då kan socialnämnden istället välja att ansöka om vård på grund av det egna beteendet trots att det i praktiken inte är den enda orsaken till att barnet behöver vård. En parallell kan här dras till utredningens redogörelse för socialnämndens avvägningar när barn har psykiska besvär och att socialnämnden då ibland väljer att tona ner dessa för att vara säkra på att rätten beslutar om nödvändig vård. Vidare kan man tänka sig fall där det under vårdtiden blir uppenbart att barnets destruktiva beteende har berott på förhållanden i hemmet. I båda dessa fall skulle en hemflytt vara mycket skadligt för barnet och dess utveckling.

I sammanhanget bör uppmärksammas att när barn placeras med stöd av 3 § LVU i situationer där de bakomliggande orsakerna egentligen omfattas av 2 § LVU sänder det en signal till barnet om att barnet själv är orsaken fast så inte är fallet. Det är därför angeläget att vidta åtgärder för att stärka möjligheterna att tillämpa 2 § LVU i det fall när det är den rätta grunden.

Barnombudsmannen vill vidare lyfta följande. Utredningen menar, som det får förstås, att det i de fallen en hemflytt inte är lämplig för barn som vårdas på grund av eget beteende kan bestämmelserna om flyttningsförbud eller vårdnadsöverflytt användas. Barnombudsmannen vill här understryka att detsamma hittills har gällt för barn som vårdas på grund av förhållandena i hemmet. Förslaget om den nya grunden anknytning läggs fram för att säkerställa att inga barn tvingas flytta hem när det inte är till barnets bästa. Det handlar om att erbjuda kontinuitet, långsiktighet, stabilitet och skydd för barn som på olika sätt farit illa. För att detta skydd ska vara reellt krävs att beslut om umgänge och vårdens upphörande föregås av tydliga och dokumenterade förutsättningar, såsom vårdnadshavares visade insikter och barnets systematiska delaktighet i processen, samt att barnets bästa och en proportionalitetbedömning uttryckligen prövas.

- Barnombudsmannen anser att den nya grunden för vård, anknytning, också ska omfatta barn som vårdas utifrån 3 kap. 3 § - eget beteende. En sådan begränsning av bestämmelsen riskerar att innebära att barn i behov av stöd och skydd faller utanför lagens tillämpningsområde.

Förutsättningar för omhändertagandet är att det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om omhändertagandet upphör att barnets vårdnadshavare eller barnet själv inte samtycker till fortsatt placering i familjehemmet och att det är till barnets bästa

Barnombudsmannen vill betona att i ärenden där det förekommer hedersrelaterat våld och förtryck kan det få mycket allvarliga konsekvenser att vårdnadshavares samtycke till insatser, samt insyn i vård eller vårdplan ges betydelse.

Barn som har pratat med Barnombudsmannen berättar att det är mycket vanligt att vårdnadshavare:

- Förnekar att våld eller förtryck förekommer.
- Läger hela ansvaret på barnet.

- Påstår att barnet ljugar, överdriver eller är manipulativt.
- Accepterar insatser endast i syfte att undvika tvångsvård eller rättsliga åtgärder.

Barnombudsmannen menar att ett samtycke från vårdnadshavare i dessa situationer inte är tillförlitligt och inte ska betraktas som ett uttryck för att vårdnadshavaren ser till barnets bästa. Det är särskilt problematiskt att vård sker med vårdnadshavares samtycke innan barnets eventuella behov av skydd har tillgodosetts.

Konsekvenser av att bedöma ett sådant samtycke som giltigt är:

- Att nödvändiga skyddsåtgärder inte vidtas i tid.
- Att barnet återförs till en miljö där våld och hot fortsätter men också eskalerar.
- Att insatser urvattnas eller anpassas för att inte "provocera" vårdnadshavarna.
- Att barnet upplever att samhället inte tror på dess berättelse.

Barnombudsmannens erfarenheter från samtal med barn och unga som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck är att barn som har sökt hjälp och vågat berätta i flera fall har förlorat tilliten till socialtjänsten. Detta för att socialtjänsten har gett vårdnadshavare insyn i all information och tillmätt vårdnadshavares samtycke större betydelse än barnets egna uppgifter och behov av skydd. När barn upplever att deras berättelser ifrågasätts, bagatelliseras, relativiserar eller underordnas vårdnadshavarnas inställning sänder detta en tydlig signal om att barnet inte anses tillräckligt trovärdigt eller skyddsvärt. Konsekvensen blir att barn drar slutsatsen att det inte är säkert att berätta om sin utsatthet. I vissa fall leder det till att barnet helt upphör att berätta om sin utsatthet. I andra fall medför det att barnet aktivt tar tillbaka tidigare uppgifter eller anpassar sin berättelse för att minska risken för repressalier från vårdnadshavare.

Barnombudsmannen har i samtal med barn och unga fått kännedom om att barn, efter att ha återförts till en vårdnadshavare som utsatt barnet för våld, inte på nytt har vågat söka hjälp trots att våldet har eskalerat. För dessa barn har erfarenheten av att inte bli trodda eller skyddade av socialtjänsten inneburit att samhällets skyddssystem upplevs som otillgängligt eller i vissa fall direkt farligt att använda sig av. I några fall har såväl flickor som pojkar i stället identifierats av kriminella gäng och rekryterats eller själva sökt sig till kriminella i syfte att få skydd. Detta utgör ett allvarligt misslyckande från samhällets sida och ett stort svek mot de barn som skyddssystemen är avsedda att värna.

När barns förtroende för skyddande myndigheter bryts ökar risken för fortsatt och eskalerad utsatthet, allvarlig psykisk ohälsa, barn- och tvångsåktenskap, bortförande utomlands samt i värsta fall grovt eller dödligt våld.

Barnombudsmannen vill därför särskilt betona att vårdnadshavares samtycke, insyn, intressen och rätt till information om vad barnet har berättat om sin utsatthet i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck aldrig får vara överordnad en självständig och barnrättsbaserad bedömning av barnets behov av skydd.

- Barnombudsmannen ser allvarligt på förslag som ger vårdnadshavares samtycke eller insyn i vård eller vårdplan betydelse i ärenden där hedersrelaterat våld och förtryck förekommer, eftersom detta riskerar barnets skydd, säkerhet och möjlighet till reell delaktighet.

8.2 Omständigheter att särskilt beakta vid prövningen av om omständigheterna ska fortsätta

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget med följande synpunkter och medskick.

I 3 kap. 6 § föreslås en bestämmelse där omständigheter som särskilt ska beaktas räknas upp. Utredningen har anfört att uppräkningsen i 3 kap. 6 § inte är uttömmande och att även andra omständigheter bör vägas in. Som exempel anger utredningen att vårdnadshavarnas intressen bör beaktas vid prövningen. Barnombudsmannen invänder bestämt mot detta. Bestämmelserna om vård på grund av anknytning syftar till att skydda barn och säkerställa barns bästa. I författningskommentaren bör det därför tydligt framgå och utvecklas att barnets behov och rättigheter alltid är avgörande.

- Barnombudsmannen finner det anmärkningsvärt att utredningen anger vårdnadshavarnas intresse som en del av bedömningsunderlaget vid beslut om vård på grund av anknytning. Vårdnadshavarnas intressen saknar självständig relevans i prövningen om vård på grund av anknytning och ska inte ges utrymme i bedömningen annat än i den mån de sammanfaller med barnets bästa.

9. Ansökan och beslut om omhändertagande för vård

9.2 Ansökan om omhändertagande för vård

9.2.1 Vad en ansökan om omhändertagande för vård ska innehålla

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget och delar bedömningen med följande synpunkter och medskick.

En ansökan ska innehålla en vårdplan

Ansökan om vård ska enligt 4 kap. 2 § även för den nya grunden – anknytning – innehålla en vårdplan. Barnombudsmannen ställer sig frågande till hur en vårdplan ska fungera när domstolen prövar frågan om placering på grund av anknytning, samtidigt som den tidigare vård som legat till grund för placeringen ska upphöra. Det behöver tydliggöras vilken typ av vård som avses när grunden för vården är barnets behov av stabilitet och kontinuitet, samt hur detta ska komma till uttryck i en vårdplan. Utan ett sådant förtydligande finns en risk att kravet på vårdplan i praktiken försvårar domstolens möjlighet att besluta om vård på denna grund, särskilt om det sker på domstolens eget initiativ.

- Barnombudsmannen ställer sig frågande till hur kravet på en vårdplan vid beslut om vård på grund av anknytning ska fungera i praktiken. Det gäller inte minst i de fall då rätten fattar beslut utifrån den nya grunden trots att socialnämnden inte funnit att ett sådant vårdbehov finns. Det är angeläget att de regler som omgärdar den nya grunden möjliggör vård i alla de situationer då barn är behov av sådan vård.

11. Vårdens genomförande

11.2 Inledandet av vården

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget med följande synpunkter och medskick.

Barnombudsmannen instämmer i att det ska vara möjligt att placera barn hos den andra vårdnadshavaren. I ärenden där hot och våld förekommer är det dock inte ovanligt att den andra vårdnadshavaren/föräldern också tidigare utsatt, eller fortsatt utsätts för, hot och våld från den andra vårdnadshavaren/föräldern. En noggrann prövning av huruvida barnets skyddsbehov kan tillgodoses hos den

andra vårdnadshavaren/föräldern är därför oerhört viktigt för att kunna säkerställa att placeringen sker i enlighet med barnkonventionen. Barnombudsmannen menar därför att tillägget bör kompletteras med en mening som säkerställer att en sådan placering bara får ske om det inte äventyrar barnets säkerhet eller vården.

- Barnombudsmannen efterlyser en komplettering till förslaget till tillägg (om att socialnämnden kan besluta om placering hos en av föräldrarna/vårdnadshavarna) som anger att en sådan placering inte får beslutas om det äventyrar barnets skydd eller på annat sätt hindrar vården.

11.3 Vård av god kvalitet

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget men delar inte bedömningen. Barnombudsmannen har följande synpunkter och medskick.

Utredningen föreslår att bestämmelsen som anger att vården ska ges med god kvalitet ska kompletteras med "och utifrån vetenskap och beprövad erfarenhet". Tidigare utredningar har föreslagit en precisering av vad som är god kvalitet. I utredningen SOU 2015:71 föreslås till exempel att god kvalitet ska preciseras med Socialstyrelsens föreskrifter som förebild och att det således ska framgå av lagen att vården ska vara trygg, säker, ändamålsenlig och präglad av kontinuitet.

Barnombudsmannen har genom tidigare remissyttranden påtalat angelägenheten i att tydligt definiera vad som avses med begreppet "god kvalitet" så att det blir tydligt för de barn som placerats vad de kan kräva av vården för att den ska anses uppnå god kvalitet. Barnombudsmannen har inte ändrat uppfattning i den frågan. Barnombudsmannen menar att nyss nämnda ord (trygg, säker, ändamålsenlig och präglad av kontinuitet) är en självklar miniminivå avseende kvaliteten på tvångsvård av barn för att den ska anses vara i överensstämmelse med de rättigheter som framgår av barnkonventionen. Att lagstifta denna miniminivå borde vara en okomplicerad fråga.

- Barnombudsmannen anser att bestämmelsen om att vården ska vara av god kvalitet ska kompletteras med en exemplifiering innefattandes "trygg", "säker", "ändamålsenlig" och "präglad av kontinuitet och långsiktighet".

11.4 Socialnämndens ansvar och bestämmanderätt över barnet och den unge

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget men invänder mot utredningens bedömning med följande synpunkter och medskick.

Tidigare utredningar har föreslagit att socialnämndens ansvar ska preciseras genom exemplifiering av ansvaret. I SOU 2023:66 föreslås tillägget "att ansvaret även innefattar att socialnämnden ska verka för att den unge får den utbildning, tandvård och hälso- och sjukvård som den unge behöver". Barnombudsmannen menar att ett sådant tillägg bör göras för att tydliggöra nämndens skyldighet, men att det bör stå "säkerställa" istället för "verka för". Barnombudsmannen delar inte utredningens bedömning att en hänvisning till föräldrabalkens regler räcker för att socialnämndens ansvar redan framgår på olika ställen och att regionen också bär delar av ansvaret. Det är oerhört viktigt att barn som befinner sig i samhällets vård får tillgång till de grundläggande rättigheter när det gäller bland annat utbildning och hälso- och sjukvård. Barnombudsmannens uppfattning är att det råder stor osäkerhet kring vilka beslut socialnämnden egentligen kan fatta utan vårdnadshavarnas samtycke. Utifrån barnrättsperspektiv är det avgörande att sådana saker som vård och skola ges utan avbrott och på det sätt som är det

bästa för barnet. Barnombudsmannen menar därför att en förtydligande bör skrivas in.

- Barnombudsmannen anser att ett förtydligande som anger exempel på frågor där socialnämnden har befogenhet att fatta beslut bör skrivas in så att det i vart fall tydligt framgår att behövlig vård och skolgång faller inom nämndens ansvar.

11.5 Umgänge

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget med följande synpunkter och medskick.

Utredningen förslår en lydelseändring i bestämmelsen avseende hemlighållande av vistelseort som innebär att ordet "den unga" byts mot "barn", vilket i praktiken innebär detta att beslut om hemlighållande av vistelseort inte kan fattas för personer som är över 18 år.

Barnombudsmannen vill starkt understryka att för barn som lever under hot om våld från sin familj och/eller släkt är det avgörande att skyddet inte upphör enbart på grund av ålder. Hot, våld och förtryck har ingen åldersgräns, och att skyddet upphör vid 18 år kan utsätta unga för allvarliga och ibland livshotande risker. Detta är särskilt allvarligt för unga i hedersrelaterade kontexter, där hot och repressalier kan fortsätta långt efter att den unge har blivit myndig.

Mot denna bakgrund menar Barnombudsmannen att det är problematiskt att skyddet mot att vistelseorten röjs automatiskt upphör vid 18 års ålder, utan att det säkerställs att andra skyddsåtgärder finns på plats. Risker är annars att unga lämnas utan tillräckligt skydd i en mycket utsatt fas, trots att hotbilden kvarstår eller till och med har förstärkts. Barnombudsmannen efterlyser därför att lagen uttryckligen ska ange att socialnämnden, innan barnet fyller 18, ska vidta alla nödvändiga åtgärder för att säkerställa att barnet även efter 18-årsdagen är skyddat från våld, hot om våld och förtryck.

I detta sammanhang vill Barnombudsmannen även framhålla att det finns allvarliga brister i socialtjänstens arbete mot hot- och riskbedömningar, särskilt i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa brister riskerar att få mycket allvarliga konsekvenser för barns säkerhet och liv. I ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck är hotbilden ofta komplex, föränderlig och kollektivt förankrad. Det innebär att risker inte enbart kan knytas till en enskild vårdnadshavare utan även till ett vidare nätverk av släktingar och andra personer. Detta ställer höga krav på socialtjänstens förmåga att genomföra kvalificerade, kontinuerligt uppdaterade hot- och riskbedömningar samt skyddsbedömningar av hög kvalitet.

Barnombudsmannen menar att det är av yttersta vikt att hot- och riskbedömningar i dessa ärenden håller mycket hög kvalitet, att uppgifter som barnet lämnar hanteras med största försiktighet samt att vårdnadshavare inte automatiskt eller rutinmässigt ges tillgång till allt barnet har berättat i utredningen. Barnets rätt till skydd måste i dessa situationer ges företräde framför vårdnadshavares rätt till insyn. Barnombudsmannen har i samtal med barn och unga tagit del av uppgifter om att socialtjänsten i vissa ärenden har återgett detaljerade och mycket känsliga delar av barnets berättelse utan att göra en tillräcklig sekretess- och säkerhetsprövning. Det har bland annat rört uppgifter om relationer, sexualitet, reproduktiv hälsa eller genomförda aborter. När sådan information lämnas ut till vårdnadshavare i en hederskontext kan risknivån för barnet öka dramatiskt. Utlämnande av denna typ av information riskerar att leda till eskalering av hotbild,

grovt våld, frihetsberövande (barn som hålls instängda i månader), bortförande utomlands eller i värsta fall dödligt våld.

Exempelvis kan en flicka i en hedersrelaterad kontext som söker hjälp hos socialtjänsten på grund av omfattande kontroll, hot, begränsningar och våld i hemmet i samband med utredningen ha lämnat uppgifter om en hemlig relation eller sexuella erfarenheter. Om dessa uppgifter förs vidare till vårdnadshavarna utan en noggrann riskprövning kan konsekvenserna bli katastrofala för flickans liv och hälsa.

Barnombudsmannen vill därför understryka att det är helt avgörande att uppgifter som kan utsätta barnet för allvarig fara konsekvent sekretessbeläggs, att barnets möjlighet att berätta fritt och utan rädsla säkerställs samt att barnets skydd inte görs beroende av utgången i en domstolsprocess.

- Barnombudsmannen anser att den nya lagen ska kompletteras med en bestämmelse som anger att socialnämnden har ansvar att, innan ett barn fyller 18 år, vidta alla eventuella åtgärder som är nödvändiga för att barnet även efter 18-årsdagen ska vara skyddat från våld, hot om våld och förtryck.

11.6 Vårdnadshavare och föräldrars inflytande över vården

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget med de synpunkter och medskick som anges nedan.

Utredningen föreslår att socialnämnden ska erbjuda vårdnadshavare stöd under vårdtiden samt att vårdnadshavarna ska ha rätt till information om vården och ges möjlighet till delaktighet i vården. Barnombudsmannen menar att sådana insatser i många fall kan vara viktiga för barnets bästa, förutsatt att stödet har ett tydligt barnrättsperspektiv och syftar till att vårdnadshavaren bättre ska kunna se och tillgodose barnets behov. Samtidigt finns betydande risker med att ge vårdnadshavarna en obegränsad rätt till information och delaktighet, eftersom vården ofta försvåras av att vårdnadshavare på olika sätt hindrar eller försöker hindra den. Barnombudsmannen anser därför att bestämmelserna bör kompletteras med en tydlig begränsning, som anger att vårdnadshavares rätt till information och delaktighet endast gäller så länge det inte kan befaras att vården hindras eller att det på annat sätt strider mot barnets bästa.

Barnombudsmannen motsätter sig att vårdnadshavare i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck rutinmässigt ges insyn i barnets vårdplan. Barnombudsmannens erfarenheter visar att sådan insyn i praktiken får långtgående och ofta allvarliga konsekvenser för såväl vårdens innehåll som barnets möjligheter till skydd, återhämtning och utveckling. När vårdnadshavare som utövar våld ges insyn i barnets vårdplan påverkas vårdens utformning i grunden. Vård- och stödinsatser riskerar att anpassas för att inte väcka missnöje eller motstånd hos vårdnadshavarna, snarare än utifrån barnets faktiska behov. Detta riskerar att leda till urvattnade eller otillräckliga insatser, där centrala skydds- och behandlingsbehov inte tillgodoses.

Barnombudsmannens erfarenheter visar vidare att vetskapen om vårdnadshavares insyn i vårdplanen ofta leder till att barn avstår från att ta emot stöd eller att berätta mer om utsatthet. Barn anpassar sitt beteende och sin kommunikation av rädsla för hur informationen kan komma att användas av vårdnadshavarna, vilket i sin tur allvarligt försvårar möjligheterna till adekvata bedömningar och effektiva insatser. Full insyn för vårdnadshavare riskerar dessutom att förhindra barnet från att landa i den trygghet som är en förutsättning

för återhämtning. I stället lever barnet ofta med en ständig oro och rädsla för när information från vårdplanen ska nå vårdnadshavarna. Barnombudsmannen vill också särskilt framhålla att vårdnadshavares insyn i vårdplanen i många fall försvårar eller omöjliggör barnets möjlighet att knyta an till andra trygga vuxna. Barn som lever i rädsla för hur vårdnadshavare kan komma att reagera vågar ofta inte etablera förtroendefulla relationer till behandlare, familjehem eller andra stödpersoner. Detta hindrar barnets återhämtning och riskerar att cementera barnets utsatthet över tid.

Mot denna bakgrund menar Barnombudsmannen att barnets rätt till skydd, personlig integritet och återhämtning särskilt i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck måste väga tyngre än vårdnadshavares rätt till insyn i barnets vårdplan. En ordning som inte tillräckligt beaktar dessa risker strider mot grundläggande barnrättsliga principer och riskerar att allvarligt äventyra barnets säkerhet och välbefinnande.

- Barnombudsmannen föreslår att vårdnadshavares rätt att få information och vara delaktiga i vården får ett tillägg som anger att det enbart gäller om det anses vara till barnets bästa och inte gäller om det kan befaras hindra vården eller på annat sätt inte vara förenligt med barnets bästa.

15. Upphörande av omhändertagande för vård

15.1 När omhändertagande för vård ska upphöra om vårdnadshavare och föräldrars inflytande över vården

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget men anser att ett omhändertagande för vård på grund av eget beteende inte ska få upphöra även för ett barn som är placerat i ett familjehem utan att det har övervägts om det finns förutsättningar för omhändertagande för vård på grund av anknytning. Se det som anförs under 8.1.

15.2 En begäran om att omhändertagandet ska upphöra kan i vissa fall avvisas

Barnombudsmannen välkomnar förslaget om "att en begäran från en vårdnadshavare om att ett omhändertagande för vård på grund av förhållanden i hemmet eller på grund av anknytning ska upphöra ska få avvisas, om begäran kommer in till socialnämnden inom sex månader från det att socialnämndens eller rättens beslut i fråga om omhändertagandet har fått laga kraft". Utredningen föreslår ingen förändring av bestämmelsen som reglerar socialnämndens uppföljningsansvar (10 kap. 6 § nya lagen) eftersom flera andra pågående utredningar har fått uppdrag som berör området. Barnombudsmannen förstår den hållningen men vill samtidigt påtala behovet av att tiden för uppföljning efter vården har upphört måste förlängas avsevärt. Sex månader är en alldeles för kort period utifrån placeringar som, i många fall, föregåtts av år av missförhållanden. Staten måste ta ett betydligt större ansvar för dessa barns skydd även efter en vård har upphört än vad man gör idag.

- Barnombudsmannen vill understryka behovet av att tiden för uppföljning efter att vården har upphört förlängs avsevärt och att nödvändiga åtgärder snarast möjligt vidtas för att möjliggöra en längre period av uppföljning.

17. Utreseförbud

17.2 Beslut och ansökan om utreseförbud

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget men avstyrker i den del som rör att ansökan ska innehålla en redogörelse för vårdnadshavarens inställning.

Utredningen föreslår att socialnämndens ansökan om utreseförbud ska innehålla uppgift om vårdnadshavarens inställning. Barnombudsmannen menar att detta förslag är problematiskt och inte motiveras. Det är oklart på vilket sätt vårdnadshavarens inställning skulle bidra till ett bättre beslutsunderlag, eftersom beslutet alltid ska grundas på barnets skyddsbehov gentemot bland annat vårdnadshavarna. Att inhämtandet av vårdnadshavarens inställning föreslås som en rutinmässig åtgärd är riskfyllt, särskilt i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck, tvångsäktenskap, könsstympning eller kriminell verksamhet. Det finns en uppenbar risk att vårdnadshavarens åsikt tillmäts betydelse, vilket strider mot syftet med utreseförbudet. Därtill kan själva förfarandet utsätta barnet för fara, eftersom vårdnadshavarna då får kännedom om att ett förbud planeras. Barnombudsmannen anser därför att uppgift om vårdnadshavarens inställning inte bör krävas innan ansökan om utreseförbud, särskilt om nämnden ännu inte fattat beslut om ett tillfälligt utreseförbud.

Barnombudsmannen vill även framhålla att utreseförbud i dessa sammanhang ofta berör fler barn än det barn som formellt omfattas av ansökan. Syskons situation, särskilt i hedersrelaterade kontexter, måste uppmärksammas tydligare i bedömningen. Vidare anser Barnombudsmannen att skyddsbehovet i dessa ärenden inte upphör vid 18 års ålder. Möjligheten att ansöka om utreseförbud bör därför även omfatta unga i åldern 18–21 år, vilket också förutsätter motsvarande justeringar av bestämmelserna om upphörande av utreseförbud.

- Barnombudsmannen anser att vårdnadshavarnas inställning till ett eventuellt utreseförbud inte ska utgöra en obligatorisk del av socialnämndens ansökan om utreseförbud.

19. Drogtest och läkarundersökning

19.1 Drogtest inför umgänge och upphörande av ett omhändertagande för vård

Barnombudsmannen lämnar följande synpunkter och medskick.

Utredningen lämnar inga förslag till förändringar avseende bestämmelserna om drogtest inför umgänge och upphörande av vård. Detta i väntan på en annan utredning som ska lämna sina förslag den 30 januari 2026. Barnombudsmannen vill här tydligt understryka nödvändigheten av att bestämmelserna skyndsamt ändras så att varken umgänge eller upphörande av vård kan aktualiseras utan att drogtest har lämnats i de fall där missbruksproblematik har förekommit i hemmet.

Att införa obligatoriska drogtest inför umgänge eller upphörande av vård innebär inte ett otillbörligt tvång. Vårdnadshavare eller föräldrar har alltså möjlighet att avstå från att lämna drogtest, men ett sådant ställningstagande måste då få tydliga konsekvenser i form av att umgänge eller upphörande av vård inte kan komma i fråga. På så sätt får barns rätt till en trygg uppväxt i praktiken företräde framför föräldrars rätt.

Barnombudsmannen förutsätter att regeringen utan dröjsmål återkommer med lagförslag i denna del. Att låta barn exponeras för risker kopplade till missbruk i väntan på ytterligare utredning är inte förenligt med statens skyldighet att skydda barn.

- Barnombudsmannen vill understryka behovet av att bestämmelserna så snart som möjligt skärps och att drogtest blir obligatoriskt i samband med umgänge eller upphörande av vård i de fall där missbruksproblematik förekommit i hemmet. Något annat är inte acceptabelt utifrån ett barnrättsperspektiv.

21. Offentligt biträde och ställföreträdare

21.1 Rätt till offentligt biträde

21.1.1 Rätt till offentligt biträde i vissa ärenden och mål enligt lagen

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget förutom den del som avser att offentligt biträde ska förordnas först när barnet eller den unge uttryckt en vilja att överklaga beslut om placering, umgänge eller hemlighållande av vistelseort.

Offentligt biträde bör istället förordnas i enlighet med förslaget i SOU 2023:40, det vill säga i mål och ärenden om placering som kan överklagas. Ett tidigt förordnande av offentligt biträde är avgörande för att säkerställa barns rätt till stöd, rättssäkerhet och reell delaktighet i processen. Detta är särskilt viktigt för barn som lever i hedersrelaterade kontexter, där barnets möjlighet att själv uttrycka en vilja att överklaga ofta är starkt begränsad och där behovet av oberoende rättsligt stöd är mycket stort.

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget att det ska förtydligas att även ett barn som är under 15 år får ansöka om att ett offentligt biträde ska förordnas för honom eller henne i de ärenden och mål som ger rätt till offentligt biträde. Ett sådant förtydligande stärker barnets ställning i processen och förbättrar möjligheterna att tillvarata barnets rättigheter på ett självständigt sätt. Detta är särskilt viktigt i situationer där barnets och vårdnadshavarnas intressen inte sammanfaller. För att bestämmelsen ska få genomslag i praktiken är det avgörande att barn får tydlig och anpassad information om möjligheten att ansöka om offentligt biträde.

- Barnombudsmannen vill betona behovet av att offentligt biträde alltid förordnas i alla mål och ärenden om placering som kan överklagas. Något annat är inte godtagbart utifrån ett barnrättsperspektiv.

26. En ny lag om särskilda befogenheter för den statliga barn- och ungdomsvården

26.6 Kroppsvisitation och yttlig kroppsbesiktning

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget och delar bedömningen.

Barnombudsmannen tillstyrker förslaget att kroppsvisitationer och yttlig kroppsbesiktning ska genomföras eller bevitnas av personal av samma kön som den som undersöks. För att skydda barnets integritet och minska risken för traumatisering anser Barnombudsmannen att alternativa och mindre ingripande metoder bör användas i största möjliga utsträckning. Elektroniska skannrar och metalldetektorer kan ersätta eller komplettera manuella visitationer för att upprätthålla säkerheten. När en kroppsvisitation är nödvändig ska den genomföras stegvis, med respekt för barnets integritet, och alltid av personal av samma kön. Detta är avgörande för att undvika att förstärka eller skapa nya trauman hos redan utsatta barn, vilket tydligt framkommit i Barnombudsmannens samtal med barn och unga.

- Barnombudsmannen vill understryka att kroppsvisitationer alltid ska ske med respekt för barnets integritet och att alternativa metoder bör användas i största möjliga utsträckning.

26.7 Begränsningar av rörelsefriheten

Avskildhet på grund av barnets eller den unges eget uppträdande

Barnombudsmannen avstyrker förslaget med följande synpunkter och medskick.

Barnombudsmannen anser att avskildhet på grund av barnets eller den unges eget uppträdande inte bör förekomma överhuvudtaget. Den ståndpunkt är förenlig med FN:s barnrättskommittés rekommendationer, som år 2023 uppmanade Sverige att förbjuda avskiljning och isolering av barn. Barnombudsmannen har återkommande framhållit att avskiljning av barn innebär ett allvarligt ingrepp i barnets mänskliga rättigheter och strider mot grundläggande barnrättsliga principer, särskilt principen om barnets bästa, rätten till skydd mot våld och kränkande behandling samt rätten till personlig frihet enligt barnkonventionen.

Barns egna berättelser visar tydligt de allvarliga konsekvenser som avskiljning kan få. Ett barn har i samtal med Barnombudsmannen beskrivit:

"Jag försökte ta mitt liv [...]. Och då blev jag skickad till isolering, till ett tomt rum med bara en kudde och en filt. Löser det verkligen ett problem? Nej. Att sitta mer inlåst får mig att vilja dö ännu mer".

Ett annat barn har uttryckt:

"Vi är bara människor, vi vill bara ha någon att prata med. Men det är så instängt. [...] Jag har varit med om hemska saker i mitt liv, men ingenting har någonsin varit värre än det här."

Avskiljning riskerar att orsaka rädsla, otrygghet och psykisk skada, särskilt för barn som redan befinner sig i en utsatt situation och ofta har erfarenheter av trauma, våld och bristande omsorg. Barnombudsmannen har tydligt pekat på att åtgärder som isolering eller avskildhet inte är förenliga med ett barnrättsbaserat förhållningssätt. I stället bör lagstiftningen tydligt ta avstånd från avskiljning och säkerställa att vård och omsorg av barn och unga alltid präglas av trygghet, närvaro av vuxna, relationsskapande arbetssätt och individuellt anpassat, behovsbaserat stöd.

- Barnombudsmannen anser att avskiljning på grund av barnets eller den unges eget beteende bör upphöra omedelbart eftersom det är ett allvarligt ingrepp i barnets mänskliga rättigheter.

Beslutet har fattats av barnombudsmannen Juno Blom efter föredragning av Johanna Gillström. I den slutliga handläggningen av ärendet har även utredaren Matilda Eriksson, Isabel Rosqvist Raicevic, utredaren Iman Nilsson, t.f. avdelningschefen Martina Blombergsson, chefsjuristen Tove Björnheden deltagit.

Juno Blom
Barnombudsman

Kopia till
s.sof@regeringskansliet